

СЕМАНТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «НАВЧАННЯ»

Стаття присвячена вивченню механізмів семантичних перетворень мовних одиниць семантичного поля «навчання». У ході дослідження визначено найбільш актуальні семантичні механізми з урахуванням новітнього мовного матеріалу. Проведено аналіз семантичних неонімацій та встановлені найбільш частотні моделі створення одиниць досліджуваного поля.

Ключові слова: семантичне поле, семантична деривація, метафора, метонімія, антономазія.

Костенко Н. Д. Семантические преобразования языковых единиц как механизм развития семантического поля «обучение». Статья посвящена изучению семантических преобразований языковых единиц семантического поля «обучение». В ходе исследования определено наиболее актуальные семантические механизмы с учетом нового языкового материала. Проведено анализ семантических неонимаций и установлены наиболее частотные модели образования этих единиц исследуемого поля.

Ключевые слова: семантическое поле, семантическая деривация, метафора, метонимия, антономазия.

Kostenko N. D. Semantic Changes of Language Units as a Mechanism of Semantic Field LEARNING Development. The article is devoted to revealing the existing semantic changes of innovative units of the semantic field LEARNING. The most actual semantic mechanisms with regard to the newly language material are defined.

Therefore the notions of semantic derivation as well as metaphor and metonymy are specified. Semantic transformation process is done due to the content change of the existing words and rethinking of their semantics, as a result new nominations are formed that are correlated with other reality fragments. The well-known classification of semantic derivation types ranges innovations according to meaning widening and narrowing as well as other various semantic changes. The majority of semantic changes belong to either metaphoric or metonymic ones. Metaphor is a mechanism due to which one lexical unit denoting a specific object, phenomenon or a process is used to denote another object that have some kind of similarity in meaning.

The newly created lexical units ranging with regard to a definite correlate allows defining two main sphere-sources from where borrowing new attributive features is done. These sources are “the sphere of a human being” and “the sphere of nature” moreover they have their own thematic groups such as “tools and mechanisms”, “household things”, “new technologies”, “social activities”, “food”. Metonymy is a semantic change in which something is called by a new name that is related in meaning to the original thing or concept. During the metonymic process rethinking is done quite subjectively as this process can be of incidental nature. Any kind of connection allows to transfer the nominations but the most recurrent ones are “a part of a body - a human being” and “material - object”. Antonomasia as a type of semantic change helps to coin new semantic units with regard to the proper names shift of meaning. Antonomasia is not a powerful tool for new semantic units creating. Therefore only 5% of the units were coined due to it.

Key words: semantic field, semantic derivation, metaphor, metonymy, antonomasia.

Серед найважливіших і найхарактерніших ознак будь-якої мови, англійської зокрема, є її рухливість і мінливість, як наслідок прагнення до вдосконалення в результаті адаптування до змін навколишньої дійсності. Зазначений розвиток мови знаходить віддзеркалення, перш за все, у її лексико-семантичній системі, формуючи нові слова і значення за рахунок різноманітних засобів, ресурсів та механізмів.

Одним із таких базових механізмів змістовної динаміки мовної системи є семантична деривація – «утворення похідних значень від вихідних без зміни форми знака» [Никитин 1996, с. 275]. Процес семантичних трансформацій здійснюється шляхом перетворення змістовної частини вже наявних слів, переосмислення їхньої семантики, у результаті чого відбувається формування номінативних одиниць, що співвідносяться з іншими фрагментами дійсності. А отже, специфіка створення подібних неонімацій, що вербалізують навчальний процес, становить **мету** цієї статті.

Відповідно до поставленої мети планується розв'язання наступних **завдань**: визначення семантичної деривації та її основних механізмів у відповідно до нових реалій дійсності; окреслити існуючі сфери-джерела семантичних дериватів; проаналізувати існуючі моделі утворення неонімації відповідно до кількісних показників.

Об'єктом дослідження є семантичні інноваційні одиниці, які вербалізують предмети, явища та поняття навчального простору. **Предметом** аналізу стали механізми семантичних змін лексичних інновацій, які репрезентують семантичне поле «навчання» в сучасній англійській мові.

Загальноживана класифікація різновидів семантичної деривації ранжує інновації

згідно з розширенням, звуженням значень, а також різного роду семантичними зрушеннями та перетвореннями [Баранов 2003]. У статті ми дотримуємося думки лінгвістів, згідно з якою переважна частина моделей семантичних змін належить до одного з двох великих кластерів – метонімічних зсувів та метафоричних переносів [Арутюнова 1990; Lakoff 1993]

Відповідно, ми трактуємо семантичну деривацію як процес утворення нових лексико-семантичних формацій від одного вихідного джерела шляхом метафоризації або метонімізації. У разі семантичного розвитку слова та однотипної зміни його семної структури відбувається формування нового значення за певною метафоричною або метонімічною моделлю [Шабалина 2007, с. 7]. Окрім того, термін «семантична деривація» можна застосувати не тільки до процесу, але й до результату семантичних перетворень, використовувати його як у синхронії, так і в діахронії, бо, вказуючи на похідність, він не уточнює її природи [Зализняк 2001, с. 13].

Наразі антропоцентрична парадигма займає головні позиції серед сучасних гуманітарних наук. Людина визнається центральним чинником, який визначає своєрідність певного кола філологічних явищ: «Розвиток лінгвістики як сучасної науки на антропологічних засадах передбачає створення єдиної теорії мови й людини, яка вивчає сукупність проблем взаємовпливу людини та її мови, відтак і шляхи реалізації такої взаємодії» [Бехта 2004, с. 22]. Затвердження антропологічного принципу як методологічного базису дає підстави для гуманітарних досліджень з позицій загальної лінгвістичної методології.

Метафора є механізмом, принцип якого полягає у вживанні слова на позначення певного класу предметів, явищ чи процесів для характеристики і номінації іншого об'єкта, що входить до іншого класу, або ж номінації іншого класу об'єктів, що схожі із зазначеним у будь-яким чином. Тобто в процесі метафоризації відбувається зміна корелята. Ранжування вторинних неонімацій семантичного поля «навчання» за принципом віднесеності до певного корелята дозволило виокремити дві основні вихідні сфери, з яких відбувається запозичення ознак для здійснення процесу метафоризації (85% від загалу семантичних дериватів): «світ людини» і «світ природи», які, у свою чергу, мають певні тематичні групи. Зокрема, сфера-джерело «світ людини» представлена такими тематичними групами як «предмети побуту», «пристрої та механізми», «технічні процеси», «комп'ютерні технології», «соціальна діяльність», «продукти харчування», «спорт».

Найчисленніші позиції посідають артефактні інновації, що належать до побутової сфери. Кількість метафоричних неонімацій групи «предмети побуту» складає 16% від загальної кількості метафоричних новоутворень семантичного поля «навчання» в складі сфери «світ людини». Пізнання абстрактної галузі навчання людина пропускає крізь призму вже відомих побутових реалій, матеріалізуючи неосяжне у своїй свідомості, наприклад: *thresholder* – «молода людина на порозі дорослого життя, особливо після здобуття освіти, яка занепокоєна з приводу необхідності приймати самостійні «дорослі» рішення»; *teacup* – «студент коледжу з нестабільною слабкою психікою»; *bookmark* – «відмітка сайту чи веб-сторінки в браузері, що дозволяє легко знайти його в процесі навчання»; *patch* – «додаток до програми, що виправляє виявлені в ній помилки».

Менш численною сферою образного осмислення нових навчальних явищ є група «пристрої та механізми» (14%), наприклад: *burner* – «студент, який не виправдав певних очікувань»; *to bomb* – «провалити іспит»; *scaffolding* – «метод навчання, коли вчитель моделює бажану навчальну стратегію, підтримує учнів, а потім перекладає відповідальність на учнів; *dipstick* – «проводити певні заходи з виховною або навчальною метою».

Низка понятійних сфер, що охоплює результати інтелектуальної та фізичної праці людства, представлена такими тематичними групами:

– «технічні процеси» (12%), наприклад: *roton* – «першокурсник біохімічного факультету, який проводить постійну «ротацію» між лабораторіями»; *nanodegree (nano-degree)* – «курс навчання, значно коротший від стандартного університетського курсу та

сфокусований на отриманні певної навички, що необхідна для подальшої роботи, особливо комп'ютерні навички»; *sweep room* – «шкільне приміщення, у якому утримуються учні, які запізналися».

– «спорт» (12%), наприклад: *rugbian* – «учень – колишній вихованець закритого навчального закладу»; *baller* – «людина, яка добре розуміється в одній сфері, зокрема в академічній»; *boomeranger* – «доросла людина, що після закінчення коледжу повертається жити з батьками»;

– «комп'ютерні технології» (8%), наприклад: *node* – «вузлова точка, центральний сайт»; *webinar* – «вебінар, тобто онлайн-семінар»;

– «соціальна діяльність» (6%), наприклад: *handwaving* – «ігнорування складної навчальної ситуації, не помічаючи її»;

– «продукти харчування» (6%), наприклад: *meatsheet* – «книга, у якій містяться імена та фотографії першокурсників».

До складу вихідної сфери-джерела «світ природи» входять дві тематичні групи: «флора та фауна» (14%) і «природні явища» (12%).

Зазначені царини представлені практично однаковою кількістю неомінацій-метафор. Тварини та рослини, що здавна оточують людину, стають джерелами запозичення головних ознак для втілення процесу метафоризації, наприклад: *scrub* – «першокурсник»; *bitch* – «складний курс в коледжі»; *mosquito* – «прилад з високочастотним звуком, який здатні почути лише діти або підлітки, для того, щоб відвадити їх від певних місць»; *monster* – «складний курс у коледжі»; *promzilla (prom+godzilla)* – «студенка-старшокласниця, яка під час планування свого випускного стає особливо егоїстичною та заслуговує осуду»; *slumdog* – «дуже бідна дитина, позбавлена засобів існування та можливості навчатися, яка живе в нетрях»; *sheeple (sheep + people)* – «люди, яких в процесі навчання легко переконати».

Процес пізнання в доволі абстрактному навчальному просторі пов'язується в людському мисленні з архетипною «природою», наприклад: *all-nighter* – «студент, який старанно готується всю ніч до іспиту»; *osmosis* – «стан, коли учень-зубрило засинає над книгами»; *breeze* – «легкий навчальний курс у коледжі».

Під метонімією, у свою чергу, розуміємо перенесення найменування на основі просторових, часових та узуальних зв'язків як один із видів семантичних змін. Як зазначають учені, «метонімія звертає увагу на ті риси, які індивідуалізують предмет, дозволяючи адресату виділити зазначений предмет мови зі сфери спостереження» [Аругюнова 1978, с. 335]. При метонімічному способі перенесення відбувається не за подібністю понять, коли ознаки переосмислення сприймаються досить суб'єктивно, адже саме переосмислення відбувається випадково [Рунова 2006, с.205]. Він базується на об'єктивній суміжності понять. Реальний зв'язок предметів дозволяє переносити найменування одного предмета на інший.

Як механізм семантичних змін, метонімія відзначається помітно меншою активністю порівняно з метафоричним переосмисленням (10% від загалу семантичних дериватів). Серед конститuentів семантичного поля «навчання» можна виділити низку нових одиниць, які було створено за такими метонімічними моделями:

– «частина тіла» > «людина»: *datahead* – «студент-всезнайка»; *net-head* – «людина, яка обожнює Інтернет»; *no-brainer* – «легкий курс у коледжі»; *brain-on-a-stick* – «розумна людина, якій бракує емоцій та соціальних навичок»; *mouthbreather* – «нерозумна людина», *freshman 15* – «студент першокурсник, який набрав зайву вагу (число 15 в цій номінації репрезентує кількість набраних зайвих фунтів)»;

– «предмет (елемент одягу)» > «людина»: *redshirting* – «практика виховання, коли дитина пропускає рік навчання в дитячому садку перед школою з метою покращення її подальших академічних і соціальних досягнень»; *no-collar* – «працівник, котрий не має освіти й належних навичок»;

– «матеріал» > «предмет»: *patchwriting* – «копіювання, викрадання чужого тексту, який містить занадто багато оригінальних авторських слів і синтаксису, трансформуючи його у більш доступний текст»; *p-book (paper book)* – «надрукована паперова книга».

Комбінацією метафоричних і метонімічних перенесень деякі дослідники вважають антономазію [Кальниченко 1996]. Антомазійні одиниці включають імена і назви, які вживаються в узагальненому, символічному значенні, і складають (5% від загалу семантичних дериватів). Розглянемо специфіку дії механізму антономазії в утворенні інноваційних одиниць семантичного поля «навчання».

У сучасних умовах комп'ютеризації та інтернетизації «суспільства знань» навчальне середовище тісно пов'язане з кіберпростором та нині є його невід'ємною частиною. Наприклад, популярність соціальної мережі *Twitter* спричинила виникнення таких інноваційних одиниць, як *twinternship* – «робота переважно для студента або випускника, яка передбачає просування компанії за допомогою соціальних мереж *Twitter* або *Facebook*», та *twintern* – «людина (студент або випускник), яка займається просуванням компанії за допомогою соціальних мереж *Twitter* або *Facebook*». Наразі можливо відзначити значний дериваційний потенціал ергоніма *Twitter*, який стає базою для утворення значної кількості новотворів, що безпосередньо стосуються семантичного поля «навчання», наприклад: *twiducate* (*twitter+educate*) – «соціальна мережа для освітніх цілей».

Ергонім *Google* також демонструє значний словотворчий потенціал. До семантичного поля «навчання» входять новотвори *googleability* (*googlability*) – «здатність легко знаходити інформацію або людину через пошукову систему»; *googlewhacking* – «намагання знайти комбінацію двох або більше слів, на яку пошукова система Google™ видасть лише один результат».

На основі імен реально існуючих та вигаданих людей, часто літературних персонажів, утворено декілька антомазійних одиниць. Наприклад, прикметник *bunyanesque* – «щось надзвичайно вражаюче, навіть надлюдське» походить від імені *Paul Bunyan* – персонажа американського фольклору. Номінація *Ken Jennings* відбиває архетипізоване уявлення про людину-генія, адже походить від імені добре знаного гравця знаменитого інтелектуального шоу в США «*Jeopardy*» Кена Дженінгса, який 74 рази перемагав у цьому шоу.

До неонімацій, утворених внаслідок дії механізму антономазії, слід віднести й інноваційну одиницю *Stepford*, що позначає цілком слухняну людину, яка швидко навчається та виконує все, що від неї вимагають. Ця неонімація походить від топоніма, який міститься в назві книги американської письменниці Іри Левін *The Stepford Wives*. Екранізація цього роману стала більш відомою, а отже, номінація набула особливої популярності після рімейку фільму в 2004 році.

Отже, як свідчить опрацьований мовний матеріал, творення неологізмів за рахунок «внутрішніх» ресурсів і резервів, тобто на базі вже наявних у мові одиниць, є дієвим механізмом творення інновацій семантичного поля «навчання».

Важливо також зазначити, що семантична деривація являє собою не тільки один із варіантів поповнення мови неонімаціями, але й становить багатоаспектне явище мовної системи, що існує в тісному взаємозв'язку з процесами пізнавальної діяльності людського мислення. Зв'язок семантики лексичної одиниці та пізнавального сприйняття зумовлено тим, що в слові, яке виступає матеріальним субстратом, вербальним втіленням елементів об'єктивного світу, фіксуються результати пізнавальної діяльності людини, зокрема процесу навчання.

Перспективним вважаємо подальше дослідження функціонально-семантичного аспекту формування інноваційних одиниць семантичного поля «навчання», де можна виділити (за традиційною класифікацією) термінологізацію (використання слів загальноживаної мови у вузькоспеціальних значеннях), транстермінологізацію (зміна значення внаслідок перенесення слів з однієї терміносистеми в іншу), детермінологізацію (перехід термінів у загальноживану мову).

Література

- Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5-32.
 Арутюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры / Н.Д. Арутюнова // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1978. – Т. 37. – № 4. – С. 333-343.
 Баранов А. Н. О типах сочетаемости метафорических моделей / А. Н. Баранов // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 2003. – № 2. – С. 73-94.

- Бехта І. А. Дискурс наратора в англomовній прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
- Зализняк А. А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект «каталога семантических переходов» / А. А. Зализняк // Вопросы языкознания. – 2001. – № 2. – С. 13-25.
- Кальниченко А. А. Английские эпонимические имена и лексикография / А. А. Кальниченко, Н. Н. Кальниченко // Вестник Международного Славянского ун-та. Серия : Филология. – 1999. – № 4. – Т. 2. – С. 25-27.
- Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учебное пособие / М. В. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. – 756 с.
- Рунова Н. В. Когнитивные основы образования новых метонимических значений существительных: на материале английского языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. В. Рунова. – Калининград, 2006. – 247 с.
- Шабалина Н. Ю. Когнитивные модели субстандартной семантической деривации (на материале тематической группы субстандартных глаголов умственной деятельности современного английского и русского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Н. Ю. Шабалина. – Тюмень, 2007. – 25 с.
- Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought ; [ed. by A. Ortony]. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.

(Матеріал надійшов до редакції 6.10.17)

УДК: 81'42

КРАВЧЕНКО Н. Г.

(Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов НАН України)

СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)

Сучасне мовознавство характеризується міждисциплінарним підходом при вивченні мовленнєвих явищ, тому синергетична парадигма із трансдисциплінарною складовою є дотичною при вивченні моделей комунікативної діяльності, способів і видів мовленнєвої поведінки суб'єкта у площині цілісної системи, якою є мова.

Відповідно до синергетичної парадигми, дискурс організовується аттракторами і репелерами – протилежними поняттями, що між собою виступають опонентами. Зміст аттрактора характеризується рівновагою, а репелера – дестабільністю. При створенні дискурсу спостерігається процес конкурентної взаємодії змістів аттрактора і репелера. У результаті, аттрактор і репелер набувають протилежних напрямків. Таким чином, провокується поляризація, при якій виокремлюються найсуттєвіші параметри аттрактора і репелера – головних чинників самоорганізації при формуванні художнього дискурсу.

Ключові слова: аттрактор, репелер, художній дискурс, синергетична парадигма, поляризація.

Кравченко Н. Г. Синергетический аспект исследования внутренней речи (на материале немецкоязычного художественного дискурса). Современное языкознание характеризуется междисциплинарным подходом при изучении речевых явлений, поэтому синергетическая парадигма с трансдисциплинарной составляющей является надлежащей при изучении моделей коммуникативной деятельности, способов и видов речевого поведения субъекта в плоскости целостной системы, которой является язык.

Согласно синергетической парадигме, дискурс организуется аттракторами и репеллерами - противоположными понятиями, которые выступают оппонентами между собой. Содержание аттрактора характеризуется равновесием, а репеллера - дестабильностью. При создании дискурса наблюдается процесс конкурентного взаимодействия смыслов аттрактора и репеллера. В результате, аттрактор и репеллер приобретают противоположные направления. Таким образом, провоцируется поляризация, при которой выделяются существенные параметры аттрактора и репеллера – главных факторов самоорганизации при формировании художественного дискурса.

Ключевые слова: аттрактор, репеллер, художественный дискурс, синергетическая парадигма, поляризация.

Kravchenko N. H. Synergetic Aspect of the Study of Inner Speech (on the Basis of the German-language Art Discourse).

Modern linguistics is characterized by an interdisciplinary approach to the study of speech phenomena, so the synergetic paradigm with transdisciplinary component is tangent to studying the models of communicative activity, methods and types of speech behavior of the subject in the domain of the integral system, which is the language. According to the synergetic paradigm, attractors and repellers - concepts that make opponents of each other, organize the discourse. The essence of attractor is characterized by equilibrium, and a repeller's one is destabilized. There is a process of competitive interaction between the contents of attractor and repeller while creating a discourse. As a result, attractor and repeller acquire the opposite directions. Thus, polarization is provoked, in which the most significant parameters of attractor and repeller are identified. Those are the main factors of self-organization while forming artistic discourse.

In this sense the inner speech at the level of artistic discourse, which is represented by contamination of author's and character's activities, is actualized. At the same time, the basis for inner speech is linguocultural and linguopsychological codes, represented at the level of artistic discourse by inner monologue, inner monologue-dialogue, quasi-direct speech of the subject of speech. An implicit component of the thinking process, which reflects the polyphony of the emotional experiences of the character, is the attractor, reproduced in the addressee's inner speech by an individual morphological, phonetic, lexical, syntactic structure. According to the synergetic concept, the genre and literary direction reflect the content of repeller. Therefore, the competition between attractor and repeller, as a result of the order parameter, allows the author to reach a compromise between the requirements of repeller and the aspirations of attractor. The author is able to implement his artistic intentions in a holistic manner, as well as present the author's model with individual personified characteristics.

Key words: attractor, repeller, artistic discourse, synergetic concept, polarization.